

ЕВХАРИСТИЯТА В АПОСТОЛСКИЯ ВЕК

Любка Бурмова

Софийски университет, Богословски факултет, България, София 1000, пл. „Св. неделя“ 19;
e-mail: lyubka.burmova@gmail.com

THE APOSTOLIC EVERYWHERE

Lyubka Burmova

Sofia University, Faculty of Theology, Bulgaria, Sofia 1000, sq. "Sv. Nedelya" 19;
e-mail: lyubka.burmova@gmail.com

Abstract

Learning the Apostolic Century events is of particular importance, given that they are at the heart of the whole development of Christianity. Divine Liturgy is based on Sacred Scripture and originates from the Jewish ritual table. The Sacrament of Eucharist was established by the Savior of His Farewell Dinner with His disciples (Matthew 26: 26-27, Luke 22:19). At His commandment, the apostles and their followers continue to do the same Mystery and pass it on to the next generations, as a commemoration of the Lord, His earthly life, redemption, the Last Supper, suffering and death, the Resurrection and the ascension of heaven. The Church's Last Supper Church was updated on Pentecost. On this day, the Supper of Jesus Christ becomes a Church, and the table of His disciples - the Eucharist Assembly, which is an ecclesiological extension of the Last Supper. Participation in the Liturgy is sitting on a common table and tasting together, with the whole Christian family, headed by Jesus Christ, His Heavenly Bread. The Christian, who partakes of the Body and Blood of Christ, begins to live with God's human life. In the Liturgy, an invisible encounter is always made between the whole people of God, for wherever Jesus Christ is, there is also His whole Body, the whole Church, all Christians.

Key words: Apostolic Age, Liturgy, Eucharist, Secret Supper.

Първата Църква като общност е съставена от Христа и Неговите ученици, съединени в името на Отца и Сина и Светия Дух, но с Христа в центъра. Христос е първи и сърцевинен член, главният, около когото се събира останалото тяло. Той е в центъра сред своите ученици на Тайната вечеря, с което вече действително проявява Църквата като Царство Божие на земята [3, с. 161].

Според книгата Деяния (Деян. 2:42), първите новопокръстени християни в Йерусалим постоянно общуват, слушат учението на апостолите и участват в молитвите в храма и преломяването на хляба. Преломяването на хляба (Евхаристията) е съпроводено с молитви, някои от които са юдейски, други – части от псалми, а трети – нови, спонтанно изречени християнски молитви, не обвързани още с определени формули [4, с. 17-18] и се извършва на Общи трапези, които още от самото начало имат богослужебно значение. Тази обща картина на тогавашния християнски живот е описана в книга Деяния: „И всеки ден единодушно престояваха в храма, и, преломявайки по къщите хляб, хранеха се с весело и чисто сърце, като хвалеха Бога...“ (Деян. 2:46-47). Тоест богослужението на първите християни се състои от две части: от една страна те участват в юдейското, старозаветно богослужение в храма, от друга – то не може да ги удовлетвори напълно и те го допълват със свое, истинско богослужение, по домовете си, където приемат храната с „ликуващо веселие“, бедни и богати - на обща, молитвена трапеза, с възхвала на Бога [6, с. 522]. От значение е именно това съпоставяне, а може би даже и противопоставяне на храма (мястото на юдейския религиозен обред), на домовете (където се извършва неприемливото за юдеите християнско преломяване на хляба) [2, с. 25].

Така е положено началото на агапите (вечерите на любовта), които съществуват в християнските църкви до IV век, когато Евхаристията се отделя от тях и е пренесена на сутринта (или на обяд) и на основата на които още в апостолско време и в жива връзка със старозаветния култ възниква една от днешните денонощни служби - вечернята, с всичките й

отличителни белези [4, с. 21-22].

Божествената литургия, както и всяко църковно тайнство, има своето основание в Свещеното Писание [2, с. 17]. Тайнството на Тялото и Кръвта е установено от Господ на Неговата прощална Вечеря с учениците: „И когато ядяха, Иисус взе хляба и, като благослови, преломи го и, раздавайки на учениците, каза: вземете, яжте: това е Моето тяло. И като взе чашата и благодари, даде им и рече: пийте от нея всички“ (Мат. 26:26-27). „И като взе хляб и благодари, преломи и им даде, казвайки: това е Моето тяло, което за вас се дава; това правете за Мой спомен“ (Лука 22:19). По Негова заповед апостолите и техните последователи продължават да извършват същото Тайнство и го предават на следващите поколения, като възпоминание за Господа, за Неговия земен живот, изкуплението, Тайната Вечеря, страданието и смъртта, Възкресението и възнасянето на небето.

Спасителят казва: „Който яде Моята плът и пие Моята кръв, пребъдва в Мене, и аз в него“ (Йоан 6:56). Всеки, който се причастява с Тайните Христови, става част от Неговото мистично Тяло, тоест Църквата. Евхаристията е Тялото Христово, и Църквата, според ап. Павел, също е това съборно Тяло Христово (Еф. 4:15-16; Кол. 1:24). С други думи, Църквата по природа е евхаристийна. Извън Църквата няма Евхаристия, защото няма тяло извън Тялото; и не може да има Църква, без Евхаристия. Затова не може да бъдеш член на Църквата и да не се причастяваш с това, което е Тялото Христово, тоест самата Църква. Евхаристията е символ на църковността [2, с. 13].

Първото свидетелство за извършване на Евхаристия е от посланието на св. ап. Павел (1 Кор. 10:16-17 и 11: 20-34), написано през 55 г., тоест доста даже преди евангелските описания на Тайната вечеря. В 1 Кор. 10:16-17 той говори за Евхаристията, извършвана от Коринтяните (очевидно, след основаването на тяхната църква, през 51/52 г.): „Чашата на благословението, която благославяме, не е ли общение с кръвта Христова? Хлябът, който ломим, не е ли общение с тялото Христово? Защото един хляб, едно тяло сме ние многото, понеже всички се причастяваме от един хляб“, а в 1 Кор. 11:20-34 той вече коментира това по-подробно.

Според архимандрит Киприан (Керн) [2, с. 22-27], липсата на сведения не позволява да се реконструира в детайли чинопоследованието на апостолските евхаристийни събрания и трябва да се подхожда много внимателно, за да не се екстраполира произволно това, което не е доизказано от авторите на новозаветните книги. Проявилият се веднага след съществуването на Светия Дух харизматичен порив в древнохристиянската община придава възторженост и изключителна подвижност на целия апостолски бит и изключва създаването и записването на някакви устойчиви молитвени образци. За такива образци са били използвани молитвите, произнесени от Спасителя по време на Вечерята, които по принцип не са се различавали от обичайните благодарения на юдеите, и това е определило и характера на християнското богослужение. Основаването на новозаветната Църква не е довело веднага да скъсване с храмовата и синагогалната традиция – те продължават да съществуват, но заедно с това се утвърждава и обрета на „преломяване на хляба“ по домовете на християните. Този обред обаче е бил по-опростен от чина на пасхалната Вечеря, извършена от Иисус Христос.

Прототип за апостолската Евхаристия е Господнята Вечеря (1 Кор. 11:20). Както посочва Б. Чифлянов, св. Литургия води началото си от юдейската ритуалната трапеза [7, с. 182]. Според Б. Чифлянов в миналото доминира мнението, че Тайната вечеря е била пасхална, но с течение на времето все повече изследователи смятат, че тя може да е била шабат-кидуш (ритуална вечеря, извършвана срещу всяка събота) или хабура (приятелска вечеря, която могла да бъде извършвана при всеки подходящ случай). Но независимо от вида на Тайната вечеря, Евхаристията е свързана с оня елемент, който е еднакъв и в трите вида юдейски ритуални вечери, тоест с ритуала на хляба, извършван в началото на вечерята и ритуала върху чашата, извършван след вечерята. Ритуалът на такава вечеря (хабура) е

реконструиран от архимандрит Киприян (Керн) [2, с. 17-27]. По време на тази свещена Вечеря и за пълното осъществяване на заложения в нея смисъл, Иисус Христос принася в жертва Своето Тяло и Кръв. Следователно, апостолската анафора е повлияна преди всичко от юдейския обред – Йерусалимската община повтаря юдейската вечеря, с нейните Чаша на благословение и преломяване на Хляба (1 Кор. 10:16).

Архимандрит Киприян (Керн) отбелязва, че заслужават внимание изводите, които прави англиканския епископ Frere от повествуването на св. ап. Павел. Frere смята, че апостолът е повлиян не само от юдейското влияние на Йерусалимската община, но и от езическите идеи и обичаи [8, с. 13-14]. Езичниците донасят със себе си своя опит, навици и възгледи и ранното и непосредствено съприкосновение с техния свят не могло да не наложи своя отпечатък на бита и реда на богослужебния живот на апостолите.

Но църковното жертвоприношение е противовес на езическото. Във всеки отделен случай реалната жертва се принася или на Бога или на бесовете. (1 Кор. 10:21).

Преломяването на хляба се е разглеждало като редовно богослужение на Господния ден (1 Кор. 11). Благославя се Хлябът и всички се причастяват. След вечерята се благославя Чашата и отново всички се причастяват. Съществено важни са установителните думи на Иисус Христос. Вечерята е възпоминание за Господнята смърт. Затова и установителните думи са влезли в състава на всички анафори. Затова и молитвата на възпоминанието – „анамнезиса“, също е съществена част от евхаристийния канон. Всяко извършване на Евхаристия от апостолите е свързано тясно с очакванията им за скорошното пришествие на Спасителя.

Евхаристията от първите векове съединява в себе си елементи на юдейския ритуал с характерни черти на античния култ. Пневматичността на елинистичните форми придобива в рамките на ранния християнски евхаристийен обред ярко изразен отпечатък на този символичен реализъм, който ще се развива и обосновава все по-силно в по-късната християнска литургия. Първите християни преживяват Евхаристията изключително конкретно; евхаристийната драма се разкрива в посочения символизъм. В първохристиянския бит Евхаристията е повече действие, отколкото думи. Символическият акт е тясно свързан с реалното въплъщение, страдание и смърт на Иисус Христос. За първите християни „анамнезисът“ е конкретен, реален, мистично осезаем, а не това, което обикновено имаме предвид, говорейки за някоя историческа личност, велик поет, художник и т. н. В анамнезиса на Христовите Страдания се възпроизвежда самото действие на Страстите Господни. Древният християнски култ е продължение и облагородяване на духа на древността, а не негово отрицание.

Участието в Литургията е сядане на обща трапеза и вкусане заедно, с цялото християнско семейство, начело с Иисус Христос, на Неговия Небесен Хляб. Християнинът, който се причастява с Тялото и Кръвта Христови, започва да живее с Богочовешки живот (срв. ап. Павел: „и вече не аз живея, а Христос живее в мене.“ - Гал. 2:20). Св. Литургия е семейна трапеза на Божия народ, празничен пир в Царството Божие, живо продължение на апостолската традиция. Учредената на Тайната вечеря Църква се актуализира на Петдесетница. В този ден „хабурата“ на Иисус Христос става Църква, а трапезата на Неговите ученици – Евхаристийно събрание, което е еклесиологическо продължение на Тайната вечеря. Както Тайната вечеря е една единствена, така и Евхаристийното събрание е едно единствено – както е едно единствено Тялото на Иисус Христос. Защото хлябът, който преломяват учениците, е този, който е преломил Иисус Христос на Тайната вечеря. И чашата, която те благославят, е същата тази чаша.

Оценка на тези историко-библейски предположения е направена в статията на Едуард Швайцер в базелския богословски журнал, където е дадена и обширна литература по въпроса [9, с. 94-95]. Авторът прави следния извод: Господнята Вечеря е радостна Трапеза, на която

живото присъствие на Господа е плод на Неговата жертвена смърт, предварителен дар за това окончателно изпълнение, което ще се осъществи в Царството Божие: „Защото, колчем ядете тоя хляб, и пиете тая чаша, ще възвестявате смъртта на Господа, докле дойде Той“ (1 Кор. 11:26). Тоест, „ядат и пият в оставащото им време, поглеждайки към Кръста и вглеждайки се в бъдещето пришествие на Господа в последния ден“. Така, Евхаристията, извършвана до Второто пришествие, е продължаваща последна Вечеря на Исус Христос.

Последният източник, свидетелстващ за богослужението в края на Апостолския век, е Откровението на св. ап. Йоан (95 г.). От тази книга се вижда ясно колко строен ред на богослужението се установява и каква красота придобива то в края на апостолското време, позволявайки да се осъществи решителен, доколкото е възможно, разрыв на християнското богослужение със синагогалното (синагогата се нарича направо „сатанинска“) (Откр. 2:9, 3:9).

В Литургията винаги, невидимо, се осъществява среща на целия Божи народ, защото там, където е Исус Христос, там е и цялото Му Тяло, цялата Църква, всички християни – не само живеещите сега, но и умрелите и още неродените. По такъв начин литургията е събрание, осъществяващо, не толкова на земята, колкото в Царството Божие. Литургията е предчувствие и очакване за идването на Царството Небесно – небе на земята. Откровението на св. ап. Йоан съдържа много важно от литургична гледна точка видение (глава IV), от което следва, че всъщност има само една, не обвързана с времето Литургия, която, от тази страна на времето (богослужението, извършвано на земята) съществува като множество отделни служби или по-точно – като множество пробиви във времето на една извънвременна същност (единственото и извънременно богослужение, което се извършва на небето), продължаваща апостолското служение [10, с. 22]: „И веднага бях обзет от дух; и ето, на небето стоеше престол, и на престола седеше Някой“ (Откр. 4:2). Седящият на престола не е назван по име и не е описан никак, защото Той е Първото Лице на Св. Троица, Което може да бъде посочвано само с безмълвен мистичен жест на апофатичното богословие или да бъде сравнявано със скъпоценни камъни: „Който седеше, наглед приличаше на камък яспис и сардис, а около престола имаше и дъга, която наглед приличаше на смарагд.“ (Откр. 4:3). Тези камъни в юдео-християнската символика са същите Урим и Тумим (Изх. 28:30); буквално – „Светлина“ и „Съвършенство“, а дъгата е символ на Божията милост, както е било след Потопа, при сключването на Общия Завет с Ной. „Около престола пък имаше двадесет и четири престола; а на престолите видях седнали двайсет и четири старци, облечени с бели дрехи, и на главите си имаха златни венци.“ (Откр. 4:4). Тук белите дрехи са символ на чистота и святост, а венците - знак на победата над съблазните. 24-те старци, в контекста на юдео-християнските представи, могат да бъдат само образи на цялото прославено човечество, както старозаветното (според броя на 12-те колена израилеви), така и новозаветното (според броя на 12-те апостоли). Но в контекста на самото Откровение тези старци с корони са още и „Царствено свещенство“ (ср. Откр. 1:6 - „и Който ни направи пред Бога и Своя Отец царе и свещеници ...“). Земната Църква е представена като икона на небесната Църква. Според протоирей Николай Афанасиев „в Евхаристийното събрание престолите на старците заемат презвитерите, а престолът на Седящия Някой се заема от първия презвитер“ [1, с. 182, 235].

Реконструкцията на еп. Христофор на евхаристийното събрание от края на I век изглежда по следния начин [5, с. 116-117]. Агапата е завършила. Начело на събранието, на подобно на трон възвишение, седи (от него и учителства) най-авторитетният презвитер. Отляво и отдясно на него седят съпрезвитерите, разположени в полукръг. Пред тях е разположен (по това време вече се е оформил) „Жертвен престол“ и свещник със седем гнезда: „...а пред престола горяха седем огнени светила, които са седемте Божии духове“ (Откр. 4:5) (седемте дарове на третата ипостас на Св. Троица, срв. Ис. 11:2). „И пред

престола имаше стъклено море, подобно на кристал...“ (Откр. 4:6) – така се е преобразил в небесата старозаветният по произход умивалник на свещениците (и днес, православният архиерей и католическият свещеник мият ръцете си преди извършване на Евхаристия). Понататък, като шестокрили серафими „пълни с очи“ са описани ангелските животни, които са и емблеми на четиримата евангелисти (с лице на Лъв – на ев. Марко, с лице на Телец – на ев. Лука, с лице на Човек – на ев. Матей, с лице на Орел – на ев. Йоан). И животните и старците въздават благодарение, тоест извършват Евхаристия: „...и без почивка денем и нощем възклицаваха: Свет, Свет, Свет е Господ Бог Вседържител, Който е бил, Който е и Който иде.“ (Откр. 4:8) - това е бъдещата Трисвята песен (Sanctus - около 120 г. шестият римски папа Сикст I въвежда тази песен в състава на Евхаристийната молитва). И днес тя съществува във всички литургични чинове, отделяйки Префациото (благодарението) от Анамнезиса (възпоменанието). Откровението е пряко приспособено за богослужебна употреба и църковният четец направо го чете пред събранието на вярващите.

През I век не съществува изобщо антитезата свещеници - миряни, защото целият Народ Божий има царствено-свещеническо достойнство, той принася благодарението, а най-авторитетният – презвитерът, преломява хляба и поднася чашата. Към края на I век вече започва да се установява Евхаристийният канон. Чинопоследованието на апостолската литургия от края на I век може да бъде реконструирано приблизително по следния начин (въпреки че някои елементи вероятно не са се изпълнявали винаги в същия ред) [10, с. 23]: пеене на псалми, възможно и химни (1 Кор. 14:26); четене на Свещеното Писание (1 Кор. 14:26); поучения (или проповеди) на презвитерите (1 Кор. 14:26); изказвания на пророци и обсъждания (1 Кор. 14:29); молитви за себе си и за целия свят (1 Тим. 2:1-2); благодарение на Бога и преломяване на хляба; преподаване на Св. Дарове.

Ако се гледа буквално текста на източниците от този период от време, не може да се каже нищо повече за чина и структурата на апостолската Евхаристия [2, с. 25-27]. Затова тези учени, които следват буквално текстуалната критика и на основата на запазилите се форми се стараят да реконструират апостолската анафора, остават безпомощни и не могат да удовлетворят научната си любознателност. В търсенето на формална обективност, на ред въпроси, те би трябвало да отговорят не само с мълчание, но и с отрицание на някои подробности за апостолския обред, възникването на които е просто непонятно, освен, ако не са съществували по-рано. Такъв е въпросът за образуването и развитието на цялата анафора, в частност – и за произхода на епиклезата.

Затова е особено голяма научната заслуга на тези учени, които, освобождавайки се от своя критичен буквализъм, се стараят, на основата на църковното Предание, да възстановят скъсаната нишка на органичното развитие на една или друга молитва. Тук отново може да бъде цитиран англиканския епископ Frere, който разглежда въпроса не само от гледна точка на формалната критика, наличието на едни или други изрази в литургичните паметници и техните граматически форми, но и от гледна точка на непрекъснатостта на църковното Предание [2, с. 26]. Той не само анализира, разлага текста на съставните му елементи, но търси и синтеза, органично обединяващото начало в процеса на развитието. По въпроса за възникването и развитието на евхаристийната молитва, той застава на съвършено правилна и църковна позиция. Евхаристийната молитва през всички времена, доколкото е зафиксирана в литургичните паметници и доколкото е достъпна за нашия исторически анализ, представлява молитва към цялата Света Троица. Frere изучава тази тринитарна молитва, във връзка с развитието на тринитарното славословие през апостолското време [8, с. 19-23]. За него е важно, че:

- В апостолските времена, за действаща сила в Кръщението, е приеман Светият Дух: Защото чрез един Дух всички сме кръстени в едно тяло... (1 Кор. 12:13). А когато излязоха из водата, Господният Дух грабна Филипа; и скопецът вече не го видя, защото

възрадвам продължи пътя си (Деян. 8:39).

- Доксологическата формула вече е дадена в 2 Кор. 13:13: „Благодатта на Господа нашего Иисуса Христа, и любовта на Бога и Отца, и общуването на Светаго Духа да бъдат с всички вас“ – същата тази формула се използва в почти всички анафори.
- Апокалиптичното видение на 4-те животни, възкликаващи: „Свет, Свет, Свет...“ (Откр. 4:8), във връзка с видението на пророк Исаия (Ис. 6:13), също много рано влиза в състава на евхаристийните молитви.

Допълвайки данните от новозаветните книги с по-късни свидетелства на св. Юстин Философ, св. Иринеи Лионски, св. Игнатий Богоносец и Апостолския Символ, Frere прави много ценен извод, а именно, че най-древната анафора е била тринитарна молитва [2, с. 27]. Киприан (Керн) смята, че историко-литургическото изследване на този въпрос трябва да се извършва именно така, паралелно с изучаването на развитието на тринитарната доктрина и тринитарните формули. Евхаристийният канон е разкриване на литургическото тълкуване на догмата за Светата Троица, творението, изкуплението и освещението. Всички достъпни за изучаване литургични паметници потвърждават това. В по-древните времена трябва да се използва същият подход. В литургиката - живата и жизнерадостна философия на Православието, догматиката се разкрива в молитвеното преживяване.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] **Афанасъев, Н.** 1971: Афанасъев, Н. Церковь Духа Святого. Paris.
- [2] **Киприан (Керн).** 2006: Киприан (Керн). Евхаристия. Москва.
- [3] **Павлов, П.** „Апостолско първенство, приемство и служение – история и есхатология“. Богословска мисъл, 1-4, 2006.
- [4] **Скабалланович, М.** 2003: Скабалланович, М. Толковый ТИПИКОН. Выпуски 1, 2, 3. Москва.
- [5] **Смирнов, Ф.** 1874. „Апокалипсис, как литургический памятник апостольской эпохи“. В: Труды Киевской Духовной Академии, № 10. Киев.
- [6] **Смирнов, Ф.** 1873. „Богослужение апостольского времени“. В: Труды Киевской Духовной Академии. Т. 2. Киев.
- [7] **Чифлянов, Б.** 2008: Чифлянов, Б. Литургика. София.
- [8] **Frere, W.** 1938: Frere, W. The Anaphora. London.
- [9] **Schweizer, E.** „Das Abendmahl eine Vergegenwärtigung des Todes Jesu Oder ein eschatologisches Freudenmahl?“ Theologische Zeitschrift. (Märs/ April), 1946.
- [10] **Алымов, В.** Лекции по исторической литургики.
[http://stavroskrest.ru/sites/default/files/files/books/alymov_viktor-lekcii_po_istoricheskoy_liturgike.pdf, 07.06.2017]